

İBNÜ'L-ESİR, Mecdüddin

(مجدالدين ابن الأثير)

Ebû's-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek b. Esîrüddin Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210)

Hadis ve tefsir âlimi, edebiyatçı ve biyografi yazarı.

Rebîülevvel 544'te (Temmuz-Ağustos 1149) Cizre'de (Cezîre-i İbn Ömer) doğdu. Hayatının önemli bir kısmı Musul'da geçtiği için Mevsilî, dedelerinden sahâbî Müsennâ b. Hârîse eş-Şeybânî'nin mensup olduğu Şeybân kabilesine nisbetle Şeybânî nisbeleriyle anıldı. Zengin ve faziletli bir kimse olduğu belirtilen, idarecilerle yakın ilişkiler kurarak önemli görevler üstlenen babası, Esîr (Esîrüddin) lakabı ile anıldığından İbnü'l-Esîr künyesiyle meşhur oldu. Kardeşleri İzzeddin ve Ziyâeddin İbnü'l-Esîr de tanınmış birer âlimdir. İlk öğrenimini kardeşleriyle birlikte Cizre'de gördü. 565'te (1169-70) ailesiyle beraber Musul'a göç edince burada öncelikle nahiv, edebiyat, hadis ve fıkıh dersleri aldı. Arap dili ve edebiyatını Ebû Muhammed Saîd b. Dehhân el-Bağdâdî, Ebû Bekir Yahyâ b. Sa'dûn el-Mağribî, Ebû'l-Harem Mekkî b. Reyân b. Şebbe el-Makdisî gibi âlimlerden öğrendi. Cemâleddin Ebû Abdullah b. Serâyâ, muhaddis ve mu'tasavvıf Ebû Yâsir Abdülvehhâb b. Hibetullah, İbn Sükeyne, Ebû'l-Kâsım Yaîş b. Sadaka el-Furâtî ve İbn Sa'dûn'dan çeşitli hadis kitaplarını okudu. Ayrıca şeyhülkurrâ diye bilinen İbn Züreyk Mübârek b. Mübârek b. Ahmed'le bazı eserleri mü'talaa ederek ondan bu eserlerin rivayet iznini aldı. Talebeleri arasında ise kaynaklarda adı belirtilmeyen oğlu, bütün eserlerinin rivayet icâzetini verdiği İbnü'l-Kıftî, İbn İlâlmîs, Tâceddin Abdülmuhsin b. Muhammed el-Bâcerbekî, Ebû'l-Feth Şehâbeddin Muhammed b. Mahmûd et-Tûsî ve Kâdîlkudât Ebû Tâlib Ali b. Ali el-Buhârî gibi şahsiyetler sayılabilir.

İbnü'l-Esîr, istekli olmasında rağmen Selçuklu Atabegleri döneminde idarî görevler aldı. Musul'a ilk girişinde bir müddet Seyfeddin Gâzî (II.) b. Mevdûd b. Zengî'nin hazinedarlığını ve Cezîre-i İbn Ömer civarının divan kâtipliğini yaptı. Musul Veziiri Celâleddin Ebû'l-Hasan Ali b. Mansûr el-İsfahânî tarafından divan başkâtipliğine getirildi. Emîr Mücâhidüddin Kaymaz'ın (595/1198-99) ve onun hapse atıl-

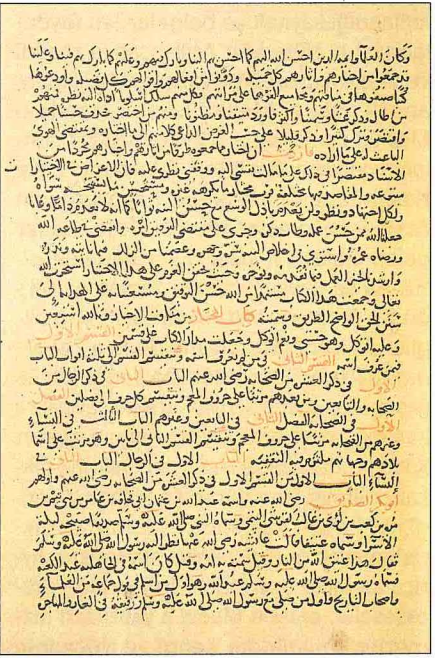
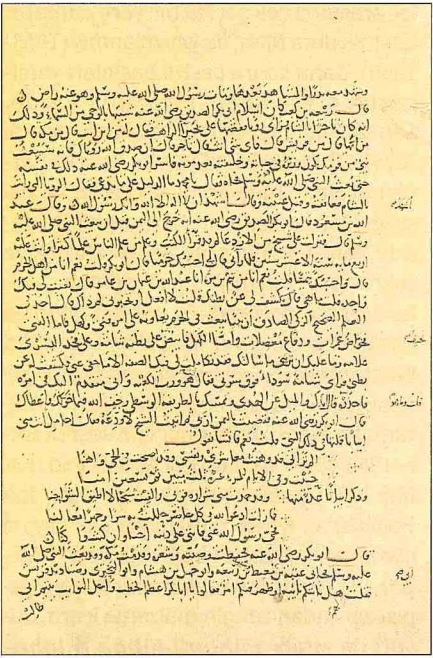
masının ardından Musul Emîri İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd el-Atabegî'nin yakın çevresinde yer aldı. Daha sonra İzzeddin Mes'ûd'un oğlu Nûreddin Zengî Arslanşah'ın yanında bulunan İbnü'l-Esîr onlara inşâ kâtipliği ve müşavirlik yaptı, resmî yazışmalarda sır kâtipliğine kadar yükseldi. Nûreddin Zengî Arslanşah, bir ara kendisini vezirlik görevine getirdiyse de İbnü'l-Esîr bundan rahatsızlık duyunca onu bu görevden affetti. İbnü'l-Esîr felç yüzünden elleri ve ayakları tutmayınca eser yazamaz hale geldi. Musul'un köylerinden Derbüdderrâc'daki geniş arazisinde bir ribât yaptırarak bütün mal varlığını buraya vakfetti. Kasru Harb diye anılan bu ribâtta hastalığı boyunca talebelerinin yardımıyla çalışmalarını sürdürdü ve önemli eserlerinden bir kısmını bu dönemde yazdı. 29 Zilhicce 606'da (24 Haziran 1210) vefat edince ribâta defnedildi. Daha sonraları bu ribât tasavvuf ehlinin uğrak yeri olmuştur.

Kaynaklar ahlâkı, ilmi ve tevezuu ile tanınan İbnü'l-Esîr'den övgü ve söz etmiş, üslûbundaki sadeliğe, başarılı idareciliğine, özellikle Arap dili, Kur'an ve hadis ilimindeki üstün mevkiine dikkat çekmiş, ayrıca matematik gibi bilimlerle de ilgilendiğini belirtmiştir. İbnü'ş-

Şa'ar'ın onu cimri olmakla itham etmesini doğru bulmayan Zehebî, bütün mallarını vakfeden bir kimsenin imrî sayılmayacağını söylemiştir (A'lâmü'n-nübe'lâ', XXI, 491).

Eserleri. 1. Câmî'u'l-uşûl li-ehâdîş-i'r-Resûl*. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İmam Mâlik'in eserlerinden derlenip konularına göre alfabetik olarak sıralanan hadislerden meydana gelen, çeşitli âlimler tarafından üzerinde çalışılma yapılan eser Abdülmeccid Selîm'le Muhammed Hâmid el-Fikî (I-XIII, Kahire 1370/1950, 1400/1980), Abdülkâdir el-Arnaût ve diğerleri (I-XV, Dımaşk 1389/1969, 1403/1983) tarafından neşredilmiştir. İbnü'l-Kıftî'nin müellife nisbet ettiği Kitâb fi 'ilmi'l-âhadîş, muhtemelen Câmî'u'l-uşûl'e giriş mahiyetindeki hadis terimlerini ihtiva eden kısımdır (Hâris Süleyman ed-Dârî, s. 14). 2. en-Nihâye* fi ğaribi'l-âhadîş ve'l-eşer. Hadislerdeki nâdir kelimeleri alfabetik sırayla açıklayan ve ğaribü'l-hadis konusunun önemli kaynaklarından olan eseri Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî yayımlamıştır (I-V, Kahire 1383/1963). 3. el-Menâlü't-tâlib fi şerhi Tıvâli'l-ğarâ'ib (Menâli fi şerhi Tıvâli'l-ğarâ'ib, Şerhu ğaribi't-Tıvâl). Müellifin öldüğü yıl,

Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in el-Muhtâr fi menâkıbi'l-ahyâr adlı eserinin I. cildinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4472, vr. 2n-3)

metinleri uzun olan hadislerde ve sahâbe sözlerinde yer alan garîb ve nâdir ifadeleri açıklamak üzere imlâ ettiği eser Mahmûd Muhammed et-Tanâhî tarafından neşredilmiştir (Dımaşk-Mekke-Kahire 1400-1403/1980-1983). 4. *el-Muraşşaf fi'l-âbâ' ve'l-ümmehât ve'l-benîn ve'l-benât ve'l-ezvä'i ve'z-zevât*. "Eb, üm, ibn, bint, zû, zât" gibi kelimelerle başlayan, çocuklara, yakınlarla ve insan dışındaki varlıklara nisbet edilerek meşhur olan, darbimesel veya deyim halinde kullanılan, cümle halinde alem olan ve anlamı bilinmeyen nâdir isimlerin alfabetik sıraya göre ele alındığı bir çalışmadır. İstanbul (1304) baskısı ve Christian Friedrich Seybold neşridine (Weimar 1896; Amsterdam 1981), Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'e nisbet edilen eseri İbrâhim es-Sâmerrâî (Bağdad 1391/1971) ve Fehmî Sa'd (Beyrut 1412/1992) tahkik ederek yayımlamışlardır. Süyûtî kitabın künyelerle ilgili kısmını ihtisar etmiştir (Muhammed Abdullâh el-Hamdân, s. 386). 5. *Tecridü esmâ'i's-şahâbe*. Brockelmann, sadece Ziriklî tarafından kaydedilen eserin (*el-A'lâm*, VI, 152) Hindistan'da neşredildiğini (Haydarâbâd 1315) ifade etmişse de (*GAL Suppl.*, I, 609) bu tesbit yanlış olup aynı tarihte orada yayımlanan eser Zehebî'ye ait *Tecridü esmâ'i's-şahâbe*'dir.

Bu kitabın İzzeddin İbnü'l-Esîr'e nisbet edilmesi doğru değildir. 6. *eş-Şâfi Şerhi Müsnedi's-Şâfi'i* (*eş-Şâfi'l-ay fi şerhi Müsnedi's-Şâfi'i*). Yaklaşık 100 "kürâse" hacminde olduğu söylenen ve hadisleri ahkâm, dil ve mâna açısından ele alan bir eserdir (Hindistan 1306; Kahire 1327). 7. *el-İnsâf fi'l-cem' beyne'l-Keşf ve'l-Keşşâf* (*fi tefsiri'l-Kur'ân*). Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*'ı ile Zemahşerî'nin *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzil* adlı tefsirinin bir araya getirildiği eserin dört cilt olduğu kaydedilmektedir (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XVII, 76). 8. *el-Muhtâr fi menâkıbi'l-ahyâr*. Sahâbeden itibaren meşhur kişilerin hayatını ve menkıbelerini anlatan ve dört cilt olduğu belirtilen eserin (*a.g.e.*, XVII, 77) Leiden (nr. 1090, I. cilt), Kayseri Râşid Efendi (nr. 951), Süleymaniye (Cârullah Efendi, nr. 1624; Fâtih, nr. 4472), Hacı Selim Ağa (Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 1054), Köprülü (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1136, I. cilt) ve Millet (Feyzullah Efendi, nr. 1516, II. cilt) kütüphanelerinde yazmaları mevcuttur. 9. *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Dımaşk 1971). 10. *el-Bed' fi ilmi'l-'Arabîyye* (*el-Bed' fi şerhi'l-fuşûl el-Bed' fi'n-naḥv*). İbnü'd-Dehân'ın *el-Fuşûl fi'n-naḥv* adlı eserinin şerhi olup sarf, nahiv, şiir, hitabet vb. konuları yirmi bab-

da ele alan kitap üzerinde Sâlih b. Hüseyin el-Âyid doktora çalışması yapmıştır (1406, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Sü-ü el-İslâmiyye). Müellife *Kitâb Laḥîf fi şan'ati'l-kitâbe ve Tehzîbü Fuşûli İbni'd-Dehhân* (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, IV, 141) adıyla nisbet edilen eserler de muhtemelen bu kitaptır (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 217). 11. *Divânü resâ'il* (*er-Resâ'il*). Süleymaniye (Kılıç Ali Paşa, nr. 723), Beyazıt (Veliyyüddin Efendi, nr. 2461) ve Köprülü (nr. 1058) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Nahve dair *el-Bâhîr fi'l-furûk* ile (*el-Furûk ve'l-ebniyye*) (Süyûtî, II, 275) Vezir Celâleddin Ebü'l-Hasan Ali b. Cemâleddin el-İsfahânî'nin risâlelerinin bir araya getirildiği *el-Cevâhîr ve'l-le'âli min imlâ'i'l-mevle'l-vezîr el-Celâli, el-Muştâfe'l-muhtâr fi'l-ed'iyyeti ve'l-ezkâr*, çeşitli grafiklerden oluştuğu ifade edilen *Resâ'il fi'l-hisâb* (*Resâ'il fi'l-hisâb mücedvelât*) adlı eserler de kaynaklarda İbnü'l-Esîr'e nisbet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdüddin İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye* (nşr. Mahmûd M. et-Tanâhî - Tâhir Ahmed ez-Zâvî), Kahire 1383/1963, neşrederinin girişi, I, 9-20; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, IV, 141; XVII, 71-77; a.m.lf., *Mu'cemü'l-büldân*, II, 138; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 302; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruuât*, III, 257-260; Münzirî, *et-Tekmilê*, II, 191-192; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 141-143; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXI, 488-491; a.m.lf., *Târîhu'l-İslâm: sene 601-610*, s. 216-217; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VIII, 366-367; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 60-62; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 198-199; Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, Beyrut 1403/1983, III, 49; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 274-275; Taşköprüzâde, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, 284; *Keşfü'z-zunûn*, I, 256; II, 1383; Mehmed Zihni, *Kitâbü't-Terâcim*, İstanbul 1887, s. 8-10; Şerefeddin [Yalkaya], *İbn-i Esirler ve Meşâhîr-i Ulemâ*, İstanbul 1322, s. 7-38; Brockelmann, *GAL*, I, 438-439; *Suppl.*, I, 607-609; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 152; Muhammed Abdullâh el-Hamdân, *Benü'l-Esîr: el-Fürsânü's-selâse*, Taif 1394/1974, s. 23-60, 386; Ramazan Şeksen, *Nevâdirü'l-mahtûfâtü'l-'Arabiyye fi mektebâti Türkiye*, Beyrut 1975, s. 31-32; Hâris Süleyman ed-Dârî, "el-İmâm Mecdüddin İbnü'l-Esîr ve cühûdühü fi'l-hadisî's-şerif", *Buḥûsü nedveti ebna'l-Esîr*, Bağdad 1983, s. 5-40; J. R. Strayer, *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, I, 634-635; İmtiaz Ahmad, "İbn al-Athîr al-Muhaddith-his Life and Works", *IS*, XXIII/1 (1984), s. 33-43; Kemal Sandıkcı, "İbnü'l-Esîr Kardeşler", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Samsun 1992, s. 62-71; Semîr Saîd Keccû, "Mecdüddin İbnü'l-Esîr ve menecühü fi't-te'lîf", *MMLADm.*, LXV/4 (1992), s. 620-650; Me'mûn es-Sâgırî, "Câmi'ü'l-uşûl fi ehâdisi'r-resûl ve tetimmetühü", a.e., LXVII/2 (1992), s. 337-341; F. Rosenthal, "İbn al-Athîr", *IEJ* (İng.), III, 723-724; Hasan Yûsufî Eşkûrî, "İbn Esîr", *DMBİ*, II, 704-705.

Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in *el-Muhtâr fi menâkıbi'l-ahyâr* adlı eserinin II. cildinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1624)

